

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ПРОБЛЕМА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ-ІНВАЛІДІВ (у контексті їх реабілітації)

Чернігівська Світлана

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Аннотація

В 2008 году Украина присоединилась к Конвенции ООН о правах инвалидов, государства-участники которой обязуются развивать инклюзивное образование – образование детей с ограниченными возможностями вместе со здоровыми детьми.

Согласно статистическим данным ежегодно в Украине увеличивается количество детей с различными видами заболеваний. Так, за период 2003-2013 годов численность детского населения снизилась на 19%. В то время, как общая численность детей-инвалидов ежегодно увеличивается на 0,5%. По состоянию на начало 2014 году количество таких детей достигло показателя 167 тыс. 059 человек или 2% от всего детского населения страны (8 млн). В соответствии с пунктом 1 статьи 24 Конвенции о правах лиц с инвалидностью, государства-участники должны обеспечивать реализацию права лиц с инвалидностью на образование с помощью системы инклюзивного образования на всех уровнях, в том числе на уровне дошкольного, начального, среднего и высшего образования, профессионального обучения и обучения в течение жизни.

Ключевые слова: студенты-инвалиды, инклюзивное образование в высшей школе, условия обучения в вузах студентов-инвалидов.

Annotation

In 2008, Ukraine acceded to the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. States Parties undertake to develop inclusive education – the education of children with disabilities, together with healthy children.

According to statistics, every year in Ukraine increased the number of children with different types of diseases. During the period of 2003-2013 years of the child population decreased by 19%. At that time, the total number of disabled children is increasing annually by 0.5%. At the beginning of 2014 the number of children reached the figure 167,059 thousand people, or 2% of the total child population (8 million).” In accordance with paragraph 1 of Article 24 of the Convention on the Rights of persons with disabilities, States Parties shall ensure the implementation of the rights of persons with disabilities to education with the help of an inclusive education system. Inclusive education should be at all levels, including at the level of pre-school, primary, secondary and higher education, vocational training and life-long learning.

Keywords: students with disabilities, inclusive education in higher education, the learning environment in higher education of students with disabilities.

Постановка проблеми.

У 2008 р. Україна приєдналась до Конвенції ООН про права інвалідів, відповідно до якої зобов'язалась розвивати інклюзивну освіту. Це означає, що до порядку денного вже поставлена проблема організації освіти існуючої в країні частини дітей і юнацтва з обмеженими можливостями одночасно, сумісно зі здоровими дітьми в одних і тих же навчальних закладах.

Це вкрай складна для нас інновація, адже згідно статистичних даних в Україні щорічно збільшується кількість дітей з різним ступенем ураження від захворювань. Якщо за період 2003-2013 рр. чисельність дитячого населення знизилася на 19%, то кількість дітей з інвалідністю щорічно збільшується на 0,5%. На початок 2014 р. кількість дітей-інвалідів досягла показника 167059 осіб або 2% від всього дитячого населення країни, яке складає у межах 8 млн. осіб [1].

Відмітимо, також, що на початку 2005 р. в Україні нараховувалось більше 2,5 млн. осіб, які офіційно були визнані інвалідами, що складало приблизно 5% населення. За наступні 5 років їх кількість збільшилась на 0,5% і на початок 2010 р. вже склала 2,6 млн. осіб, а у 2012 р. майже 6% чисельності населення. Кількість інвалідів працездатного віку, які

мають право, за наявності у них бажання і базових знань, отримати професійну або вищу освіту, перевищує 1,5 млн. осіб, серед яких на 35,6% збільшилась кількість інвалідів третьої групи [3].

Таким чином, кількість осіб, які потребують отримання якісної вищої інклюзивної освіти та їх подальшого працевлаштування, непинно зростає. При цьому, не буде перебільшенням, якщо сформулювати таку тезу: на цей час ані суспільство, ані навчальні заклади різного типу ще не готові до сприйняття рівноправності у навчанні осіб з особливими освітніми потребами.

З огляду на наведене, все більш актуальним стає процес системних реформ, що має охоплювати зміну та модифікацію змісту, методів викладання, підходів і власне стратегій освіти, метою якого є надання усім учням відповідної вікової групи права на рівноправний освітній досвід та освітнє середовище.

Відповідно до пункту 1 статті 24 Конвенції про права осіб з інвалідністю, її держави-учасниці мають забезпечувати реалізацію права осіб з інвалідністю на освіту за допомогою системи інклюзивної освіти на усіх рівнях, у тому числі на рівні дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти, професійного навчання та навчання впродовж життя, позакласної та суспільної діяльності. Причому наголошується, що реалізація такого права забезпечується для усіх без винятку учнів, включаючи осіб з інвалідністю, без дискримінації та на рівних з іншими [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно із Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», під реабілітацією інвалідів розуміється система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та

компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення [6]. Очевидно, що всі вказані заходи, у повному їх обсязі, повинні відображатись також у закладах вищої освіти [9].

Саме тому в Законі України «Про вищу освіту» від 1.07.2015 р.п.1 ст. 4. вказується, що право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття вищої освіти.

При цьому в п.1. ст. 1 зазначається, що особа з особливими освітніми потребами – це особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти. Для реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами вищі навчальні заклади створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти [4].

Однією з головних рис інклюзивної освіти має виступати її доступність. У відповідності до статті 9 вказаної Конвенції навчальні заклади та програми повинні бути доступні кожному без дискримінації. Доступною повинна бути уся система освіти, включаючи будівлі, інформацію та комунікацію, у тому числі, за діяння частотно-модульованих та вбудованих в оточуюче середовище допоміжних систем для підвищення ефективності слухових апаратів, навчальні плани, навчальні матеріали, методи викладання, оцінювання, а також допоміжні та мовні послуги.

Отож, законодавчі передумови

для залучення осіб з особливими освітніми потребами у навчальний процес вищої інклюзивної освіти в Україні частково створені. Справа – за бажанням керівників закладів вищої освіти сприяти інклюзії в освіті, мета якої полягає у ліквідації соціальної ізоляції (виключення), що є наслідком негативного ставлення до поняття про цінності різноманітності. Відправною точкою прийняття цього поняття є переконання, що освіта є одним із основоположних прав людини і основою до більш справедливого суспільства.

Мета статті – актуалізувати та дослідити проблему з інклюзивної освіти в Україні студентів-інвалідів.

Методи дослідження: вивчення та аналіз літературних джерел, діючої законодавчої та нормативної бази у частині вищої інклюзивної освіти, офіційних документів державних установ, включаючи вищі навчальні заклади; опитування студентів-інвалідів шляхом відповідей на питання розроблених нами анкет.

Результати дослідження та їх обговорення. Одним із перших вищів України, в якому було запроваджено інклюзивну вищу освіту є Національна металургійна академія України (НМетАУ), яка з 2002 р. займається питанням створення умов особам з особливими потребами, передусім, із сенсорними вадами, для отримання ними якісної вищої технічної освіти. Наказом Міністерства освіти і науки України від 19.04.2004 р. № 319 «Про створення регіонального центру освіти інвалідів» [7], на базі НМетАУ було створено перший відповідний центр (РЦОІ). Було розроблене та затверджене Положення про РЦОІ. Визначено, що Центр – структурний підрозділ, який забезпечує умови для отримання вищої освіти, соціально-психологічної адаптації та медичної реабілітації осіб з особливим потре-

**Результати відповіді студентів на питання анкети № 1
про особливості вузівської інфраструктури (n=18), %**

Питання	Так	Ні	Важко відповісти
1. Чи влаштовують Вас умови для навчальної роботи студентів, створені вузом у навчальних аудиторіях?	94,4	5,6	-
2. Чи влаштовують Вас умови у інших помешканнях Вашого вишу?	100,0	-	-
3. Чи влаштовує Вас розклад занять?	94,4		5,6
4. Чи влаштовують Вас перерви у Вашому ВНЗ. Їх тривалості Вам достатньо аби провести «перекус», сходити до туалету, перейти до іншої аудиторії згідно розкладу занять?	50,0	33,3	16,7
5. Чи влаштовує Вас робота бібліотеки?	66,7	16,7	16,7
6. Чи влаштовують Вас пункти харчування?	50,0	33,3	16,7
7. Чи влаштовують Вас умови гуртожитку?	100,0	-	-

бами [8]. Його мета – створення сприятливих умов для реалізації конституційних прав осіб з обмеженими фізичними можливостями на здобуття вищої освіти. Основні завдання: соціальна інтеграція інвалідів у суспільство; підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних до творчого професійного розвитку, і конкурентоспроможних на ринку праці; реалізація можливостей людей з фізичними вадами отримувати освіту протягом життя та проходити перепідготовку; науково-дослідницька робота, розробка методики навчання інвалідів у ВНЗ та заходів з їх соціально-психологічної адаптації; консультації для педагогічних працівників ВНЗ по роботі з інвалідами.

Наказом МОН України № 504 від 04.07.2006 р. «Про організацію прийому на навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями (вадами слуху)» був затверджений перелік 10 вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації для організації прийому на навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями (вадами слуху) [5].

До цього переліку увійшли: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Київський національний університет технологій та дизайну; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; Національна металургійна академія України; Київський технікум легкої промисловості; Харківський машинобудівний коледж; Донецький технікум промислової автоматики; Київський промислово-економічний коледж Національного авіаційного університету; Житомирський технологічний коледж та Запорізький електротехнічний коледж.

Для навчання вказаної категорії студентів з інвалідністю спочатку створювались окремі навчальні групи, які займались у дещо змінених педагогічних умовах, наприклад, – у спеціально облаштованих аудиторіях. Це були перші кроки у нашій державі щодо виконання вимог Конвенції про права людей з інвалідністю в аспекті надання їм можливості отримання вищої освіти. Однак не слід забувати, що в Україні ще багато ВНЗ, де навчаються діти з інвалідністю, в яких не створені такі спеціальні умови навчання, а ставлення до інвалідів студентського та педагогічного колективів залишають бажати кращого.

При цьому дотримання вимог Конвенції ООН про права інвалідів вимагає від закладів освіти наступних кроків, адже інклюзія означає, що, приміром, не в спеціально облаштованій аудиторії, але за однією партою повинні навчатись як студенти практично здорові, так і студенти з особливими освітніми проблемами.

Як вже зазначалось, до одних із заходів реабілітації інвалідів відносять психологічні, педагогічні та соціально-побутові, які спрямовані на надання особам допомоги для їхньої адаптації, та інтеграції в суспільство.

Метою проведеного нами дослідження було з'ясування, як ці здійснювані вузами вище вказані заходи допомагають студентам з особливими потребами адаптуватись до умов вітчизняного вищого навчального закладу та інтегруватись у студентське середовище. Для цього нами було проведено анонімне анкетування студентів Дніпропетровської державної медичної академії (ДДМА). До анкетування було залучено 18 студентів I медичного факультету ДДМА 2-го і 3-го курсів. Усі опитані особи мають інвалідність II і III групи.

Серед захворювань у опитаних такі діагнози: лівосторонній геміпарез, геморагічний васкуліт; аномалія розвитку С1 позвонка з порушенням зору; посттравма-

Серед захворювань у опитаних такі діагнози: лівосторонній геміпарез, геморагічний васкуліт; аномалія розвитку С1 позвонка з порушенням зору; посттравма-

**Результати відповіді студентів на питання анкети № 2
про особливості студентського колективу (n=18), %**

Питання	Так	Ні	Важко відповісти
1. Чи влаштовують Вас відносини з іншими студентами вишу, де Ви навчаєтесь?	100,0	-	-
2. Чи існує у Вашому виші «статусна групівщина» (за престижністю факультету, спеціальності, соціальним походженням тощо), яку Ви відчуваєте і переживаєте?	16,7	66,7	16,7
3. Чи влаштовують Вас відносини зі студентами Вашої групи, потоку під час навчальної роботи в аудиторіях?	50,0	50,0	-
4. Чи надають Вам студенти допомогу у навчанні, якщо Ви її потребуєте?	100,0	-	-
5. Чи надають Вам студенти якусь іншу допомогу, приміром, під час виконання навчальних доручень викладачів?	83,3	-	16,7
6. Чи запрошують Вас студенти брати участь у розважальних заходах у вишу та поза ним?	66,7	16,7	16,7
7. Чи береете Ви участь у студентському самоуправлінні групи, вишу?	16,7	50,0	33,3

тичний артрозо-артрит правого променево-зап'ясткового суглобу з порушенням рухової функції; бронхіальна астма 3-го ступеня; гематогенний остеомієліт верхньої і нижньої лівої кінцівки та інші.

Студентам було запропоновано дати відповіді на питання запропонованих анкет. Перша анкета була присвячена оцінці студентами особливостей вузівської інфраструктури, а отримані відповіді, після розрахунку у відсотковому співвідношенні варіантів відповідей, були зведені у табл. 1.

В цілому відповіді опитаних студентів свідчать про задовільний стан інфраструктури ДДМА. Між тим, на питання про те, наскільки задовільними є перерви між заняттями, а також про пункти харчування, лише 50,0% опитаних відповіли, що вони задоволені.

Анкета № 2 була присвячена вивченню особливостей студентського колективу, адже студенти з відхиленнями у стані здоров'я дуже вразливі до ускладнень в оточенні, боляче переживають несправедливість, що позначається на їх психофізичному стані і на кінцевих результатах навчання

(табл. 2).

На жаль, за позицією «Чи влаштовують Вас стосунки зі студентами Вашої групи, потоку під час навчальної роботи в аудиторіях», – так, влаштовують відповіли лише 50,0% студентів; 66,7% підтвердили, що їх запрошують брати участь у розважальних заходах у вишу та поза ним. Нарешті, лише 16,7% беруть участь у студентському самоуправлінні групи і вишу.

Наступна анкета – № 3 присвячена вивченню особливостей педагогічного колективу в аспекті аудиторної роботи (табл. 3).

Тривогу викликають відповіді на частину питань, насамперед: «Чи буває так, що викладач поводить себе як «черства людина», не бажає приділити Вам увагу у навчанні» – 50,0% підтвердили, що таке має місце. По 66,7% опитаних відповіли, що їх влаштовують навчальні стосунки з викладачами вишу; траплялося так, що викладачі підвищували їм оцінку, якщо бачили щире старання у навчанні; викладачі заохочували до занять студентською наукою; стільки ж задоволені рівнем професіоналізму своїх викладачів.

Серед окремих побажань у анкеті була зазначена потреба за-

охочення студентів до участі в наукових конференціях.

Анкета № 4 була присвячена вивченню особливостей педагогічного колективу в аспекті позааудиторної роботи (табл. 4).

Як видно з наведених даних, саме ця частина опитування викликає найбільшу тривогу. Адже 66,7% недужих студентів відмітили що викладач поводить себе як «черства людина», не бажає приділити їм дещо більшу увагу, лише 50,0% вказали, що серед викладачів є особи, приклад яких важливий, спостерігаючи за ким, студенти будують власне життя і що вони задоволені тим, якими особами (людьми) є їхні викладачі. Лише 33,3% вказали, що викладачі проявляли ініціативу, бажали поспілкуватись з ними з «поза навчальних питань».

Між тим, відповівши на питання анкети, студенти окремо написали, що у них існує потреба «отримати від своїх викладачів життєві поради, у тому числі, – щодо обраної професії».

Таким чином, результати проведених досліджень довели, що у темі педагогічних умов, які безпосередньо впливають на навчання, є певна кількість проблем, що позначаються на навчанні студен-

**Результати відповіді студентів на питання анкети № 3
про особливості педагогічного колективу в аспекті аудиторної роботи (n=18), %**

Питання	Так	Ні	Важко відповісти
1. Чи влаштовують Вас навчальні відносини з викладачами Вашого вишу?	66,7	33,3	-
2. Чи буває так, що викладач поводить себе як «черства людина», не бажає приділити Вам увагу у навчанні?	50,0	33,3	16,7
3. Чи існує у Вашому виші практика звертання до викладачів з метою отримати від них додаткові пояснення, консультації щодо змісту навчання?	100,0	-	-
4. Чи траплялося так, що викладачі підвищували Вам оцінку, якщо бачили Ваше щире старання до навчання?	66,7	33,3	-
5. Чи є серед викладачів такі особи, приклад яких важливий для Вас у питанні оволодіння обраною професією?	83,3	-	16,7
6. Чи траплялось так, що викладачі заохочували Вас до занять студентською наукою?	66,7	33,3	-
7. Чи задоволені Ви рівнем професіоналізму своїх викладачів?	66,7	-	33,3

Таблиця 4

**Результати відповіді студентів на питання анкети № 4
про особливості педагогічного колективу в аспекті поза аудиторної роботи (n=18), %**

Питання	Так	Ні	Важко відповісти
1. Чи бачите Ви у викладачах свого вишу тих осіб, з якими можете «спілкуватись про життя», а не тільки про навчання?	83,3	16,7	-
2. Чи буває так, що викладач поводить себе як «черства людина», не бажає приділити Вам, як особі, дещо більшу увагу?	66,7	33,3	-
3. Чи існує у Вашому виші практика звертання до викладачів з метою отримати від них «життєві» поради?	83,3	16,7	-
4. Чи траплялося так, що викладачі проявляли ініціативу, бажали поспілкуватись з Вами з «поза навчальних питань»?	33,3	66,7	-
5. Чи є серед викладачів такі особи, приклад яких важливий для Вас, спостерігаючи за ким, Ви будете власне життя?	50,0	16,7	33,3
6. Чи траплялось так, що Ваші викладачі поводитися як «старші товариші»?	66,7	16,7	16,7
7. Чи задоволені Ви тим, якими особами (людьми) є Ваші викладачі?	50,0		50,0

тів з особливими потребами.

Висновки.

1. За роки незалежності в Україні розпочалася поступова зміна освітніх моделей (від пострадянської до сучасної, визнаної у світі). Ця трансформація зумовлює зміну законодавчої бази; активізацію суспільства, спрямовану на впровадження інклюзивної освіти; оновлення змісту про-

фесійно-педагогічної підготовки викладачів для інклюзії; модернізацію управління освітою.

2. Відповідно до пункту 5 статті 24 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, держава повинна забезпечити можливість для осіб з інвалідністю мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протя-

гом життя без дискримінації та на рівних з іншими. Однак в Україні відсутній спеціальний Закон, Указ Президента або Постанова Кабінету Міністрів, у яких встановлений порядок інклюзії у вищій школі.

3. У ході дослідження, проведеного серед студентів з інвалідністю у Дніпропетровській державній медичній академії, були

виявлені проблеми, які, вірогідно, притаманні також іншим вишам, але наше дослідження вказало на так звані «слабкі місця» конкретного вишу. Встановлені найбільш гострі проблеми, притаманні ДДМА у частині інклюзії: лише 50% студентів влаштовують відносини зі студентським колективом, 50% опитаних відзначили, що викладач поводить себе як «черства людина», не бажає приділити їм увагу у навчанні. Ті ж 50,0% не задоволені перервами між заняттями та якістю пунктів харчування.

Перспектива подальших досліджень: не може бути обмежене колом вивчення намірів в Україні права на інклюзивну освіту. Важливою частиною досліджень являється з'ясування подальших перспектив розвитку в Україні усієї системи освіти в контексті впровадження інклюзивної освітньої моделі для вищої школи. Важливою частиною буде більш глибоке вивчення існуючих умов і можливостей вишів у сприянні реабілітації студентів-

інвалідів.

Література

1. В Украине все больше рождается детей-инвалидов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soc-in.com/component/content/article/4-news/7799-v-ukraine-rozhdaetsya-vsyo-bolshe-detej-invalidov.html>.
2. Інклюзивна освіта для дітей з інвалідністю в Україні. Правова основа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education-inclusive.com/pravova-osnova>.
3. Кириченко А.Г. Структура первичной инвалидности населения Украины // *Universum: Медицина и фармакология* : електрон. научн. журн. 2014. № 1 (2). – Режим доступу: <http://7universum.com/ru/med/articles/item/878>.
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Зі змінами від 09.04.2015 № 319-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kadrovik01.com.ua/regulations/2336/2397/394625>.
5. Про організацію прийому на навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями (вадами слуху). – Наказ Міністерства освіти і науки України, № 504 від 04.07.2006. – 5 с.
6. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.
7. Про створення регіонального центру освіти інвалідів. – Наказ Міністерства освіти і науки України, № 504 від 19.04.2004. – 2 с.
8. Регіональний центр освіти інвалідів НМетАУ (інформаційний буклет).
9. Що таке інклюзивне навчання? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education-inclusive.com/shhoh-take-inklyuziya>.

